

ЊЕГОШ

– тезе –

- Поставља се питање шта се још о Његошу може рећи у маси од око двадесет хиљада текстова. Извесно је да у толикој маси има доста и „ресавског“... Са друге стране, и поред толиког броја аутора, увек се може наићи на понешто што током рада „промакне“, а то је оно за чим „сладокусци“ трагају.

- На примеру изучавања Његоша се примети колико је посао издавача/приређивача тежак и одговоран. Односно, са колико мало одговорности се поступа у низу других случајева. Код Горског Вијенца постоји део аутографа писца, постоји прво издање дела из 1847. (настало за живота песника – где писац није имао неких замерки на рад штампара (?)). После тога, рад десетина редактора, искусних људи од струке који посао изводе озбиљно, добронамерно, уз максимум стручног знања и општег савесног односа према сваком раду. Резултат њиховог старања јесте сазнање да се они не слажу међусобно...

- Појам Његоша као државничке личности и књижевног ствараоца темељи се на факту да је истовремено био на месту водећег човека Цркве и државе, а потом и песник. То му је омогућило да објави своје радове у облику посебних трајних дела. Без улоге државника био би вероватно на нивоу безименог даровитог човека из народа, чији се геније утапа у масу опште усмене књижевности...

- Млади Његош одраста на висини планине (и тад је на „брду“ стајао, а не само касније као епископ), док му се пред очима отвара безгранична површина мора која буди страх и делује снагом магнета, истовремено (и страх и изазов). Друкче би било да је рану младост провео у некој „котлини“, окруженој и „затвореној“ околним висовима. Оно што се код Његоша истиче као велика предност у развоју (боравак на Ловћену и поглед на бескрај мора) као да није имало никакве улоге код другог великог српског песника који пола века касније живи шест година на Цетињу (1884-1890). Значајно је да Лаза Костић и поред свог великог талента испољеног и пре и после боравка на Цетињу и поред, од теорије претпостављених погодности тог боравка за рад песника, у поменутом периоду није урадио као песник ништа. Поменути пример само је један разлог да се Лаза Костић помене упоредо са Његошем. Други разлог лежи у чињеници да се обојица баве, као писци, темама из 18. века. Његош о истрази потурица и Шћепану Малом, а Лаза о Пери Сегединцу.

- Ретка је појава уопште да тек „трећа резерва“ (трећи кандидат) добије шансу и дође до израза (у средњем веку то се десило краљу Урошу (1243/76; 77) после смене старије браће Радослава и Владислава) Први одређен од Петра I за свога наследника синовац Митар (Степанов) је умро; други кандидат Ђорђе (Савин) је изразио жељу да остане у Русији,

што је стриц Петар поштовао; трећи кандидат био је млади Раде (Томин). За њега није било времена да га пошаље у Русију на учење, а није се смело ни „ризиковати“... Тестамент Петра I о постављењу наследника прочитан је на дан сахране (19/31. октобра 1830). Та чињеница није имала великог значаја. По читању тестаментa настала је расправа међу присутнима ко треба да дође на чело земље. Ипак, превагнула је одлучност Његошевих присталица који траже поштовање воље из завештања покојног Петра I. Истакао се игуман манастира Острога Јосиф Павићевић. Тако је Његош тек после кратког „чекања“ услед смрти стрица Петра дошао на чело земље. Остало му је да сачека двадесету годину живота и буде посвећен за епископа (1833). Чињеницу да се цетињски епископи посвећују ван земље (Беч, Русија), треба да имају на уму заступници тезе о некој самосталности Цетињске епархије...

- Горски Вијенац као мозаик сцена и ликова, испуњава основни услов једног уметничког дела. То је његов срећни завршетак (хепиенд). Без тога би уметност била далеко мање привлачна. Спев почиње суморним монологом владике Данила и завршава прославом најрадоснијег хришћанског празника Божића, у коју се уткива и успех у бици од Турака (потурица) планирано изазваној уочи Божића. У таквим околностима се и владика Данило променио, одушевљен препородом који долази. Искључено је да се деси „обрнуто“ – дело почиње ведрином изгледа на успех, а потом да се заврши суморно (очајничким размишљањем владике Данила). Упоредо тече и казивање игумана Стефана испуњено болним искуственим оптимизмом. Основна суровост живота састоји се у томе што у боју морају да учествују и падају млади (није увек као у песми о Старини Новаку, где је максимум успеха и среће – „што пропусти дијете Грујица...“). По Горском Вијенцу и поред умности старог игумана Стефана старост је исмејана и непожељна – води у „ископнелост“... Аутори се не слажу ко би могао да буде праузор за песника док је стварао лик игумана Стефана. По једнима, то би био Његошев стриц Петар I, по другима користи се лик игумана Мојсија Зечевића, или је можда неко „трећи“...

- Није само Његош полуучен/приучен; односи се то и на остале српске великане: Сима (учитељ Његошев), Вук, прота Матија... Није много одмакао ни Ј. Гагић, руски конзул у Дубровнику – некада трговац и писар код Црног Ђорђа – о коме се у литератури прећутно односи као према врхунски образованом. Од школе су могли добити минимално, остало је надокнађено личним даром и трудом... Поред конзула Гагића у животу Његошевом узима учешћа још једна особа из времена Црног Ђорђа. То је кобна личност загонедног К. Родофиникина. Игуман Стефан је најпознатија личност епа. Поруке његове мудрости и животне филозофије се лако примају и памте и стога су широко распрострањене. Остављају утисак усмене народне мудрости. То је највећа вредност неког

уметничког текста кад у толикој мери уђе у народ да се доживљава као усмена творевина, док је само малом броју људи познато њихово стварно порекло. Толика мудрост игумана никога не изненађује – дуг животни век, велико искуство, размишљања у манастирској тишини дала су плода. Ништа од тога песник Његош нема. Живео је кратко уз низ трзавица, напетости, па и најврћих опасности. Имао је богато животно искуство, али није био у прилици нити му је живот то дозвољавао.

- Његошева дела су „стихована“ (са означеним стиховима). Тиме се неком спису указује највећа могућа част. Подигнут је на степен Библије. Цитирање је тиме постало једноставно – за коришћење текста довољан је само навод броја стиха из конкретног дела

- Као и код осталих уметника који су истовремено и актери историје, може да се говори о њиховом деловању на „сцени“. Кад се баве „писањем“ и они су усамљени. Видљива су само њихова дела, док су њихове књижевне радионице „скривене“.

- Песме је почео да објављује још као двадесетогодишњак, то значи да би био песник и да није постао владика. Друго је то да ли би у том случају имао могућности да своја остварења и објави штампањем, или би остао на нивоу усменог састављача стихова, каквих је кроз историју било много, где би се изгубио траг о његовој личности, а уз добру срећу дело би се можда сачувало. У супротном, и оно би нестало.

- Треба разликовати суд о Његошевим песмама у време њиховог објављивања и док је песник био жив и њихове оцене данас. Пре би се рекло да су те објаве „онда“ више сматране као део „текућег“, него што су цењене као нешто изванредно, односно како се на њих гледа данас

- Данас је Његош стваралац светских оквира („руши“ га то што потиче из малог, недовољно познатог народа, да би био читан у изворном облику). Преко превода, ма како добар био, Његош остаје прилично „удаљен“ од страног читаоца и због особености његовог језика (мање познатог и архаичног) као и због тежине изложене материје. О његовој вредности говори број објављених радова о њему, што је већ речено. Ту се дешава као и код осталих великана – тумачи њихових дела кроз генерације пристижу, ураде своје, уступе место новима/млађима, док сама дела остају и непромењена трају даље

- Значају дела доприноси чињеница што он није само песник, већ је истовремено и државник/црквени поглавар подједнако значајан у обе области. Без тога, приступ Његошу само као државнику или само као песнику био би доста једноставнији. Затим, његова поезија није ствар само неког одушевљења за извесне појаве већ садржи дубоке и значајне мисли саопштене у таквом облику који се лако прима/памти и преноси. То својство је знак њихове снаге.

- Од Његоша дели нас скоро два века, тако да се и он уз извесне ограде може прикључити старим српским писцима (Доментијан, Теодосије, Данило...), биографима и уједно незаменљивим историјским изворима. Кад је реч о старим српским писцима, Његош је у несравњиво бољем положају. Његове песме су стални предмет интересовања врхунских стручњака. Бележе се десетине критичких издања. Њихови редактори надмећу се међу собом у настојању да дођу до што изворнијег облика Његошеве мисли, која колико их надахњује толико и надилази. У том погледу Доментијан, Теодосије, Данило изгледају „бедно“. Без издања Ђуре Даничића од пре 150 година и превода Л. Мирковића од пре сто година они би били скоро недоступни... а научна литература о њима ионако невелика била би још мања...

Његошево главно дело Горски Вијенац сачувано је бар делимично у аутографу свога писца. Као што се може и очекивати, дела старих писаца сачуваних само по преписима и по неколико векова после живота писаца и појаве њихових аутографа.

Претпоставља се да су стари писци били у свом времену врхунски образовани. Његош је у том погледу био скоро самоук. И тада су Срби имали образованих људи нарочито на подручју Карловачке митрополије, али са тиме није ишла креативност заједно. Поред Његоша то се може рећи и за Вукове певаче/казиваче, за самог Вука, Симу Милутиновића...

Савременици као да се нису „грабили“ о штампање Његошевих дела. Стога су његови списи објављивани по различитим местима (Цетиње у штампарији донетој 1833. из Русије, Београд, Беч, Трст).

Главно дело је Горски Вијенац, а потом Луча микрокозма (иако по времену настанка Луча претходи). Луча се цени као „небо“, а Горски Вијенац као земља. Око „првенства“ Луче над Вијенцем се тумачи у смислу да је Вијенац „постоље“ Луче. У своје време се Његош захваљује на поклоњеном микроскопу (1841). Иако наслов Његошевог дела говори о „микрокозму“ песник га ствара погледа упереног у „звезде“ васиона. Стога би таквом човеку више значио „телескоп“ него „микроскоп“. Од самог почетка посвета је „дефектна“ (четири прекида са по шест редова). Објашњења нема (?). Да ли се то десило услед „журбе“ песника или његовог двоумљења какав коначни облик посвети би требало да да. Код овог свега захваљујући слависти Миклошићу сачуван је и први део Његошевог рукописа (до 1528. стиха; затим ту постоји и штампано издање) доступног и познатог аутору. Кроз наредне деценије врхунски умови струке су се трудили да утврде најбољи текст дела. При томе као да су „допуњавали“ и исправљали самог писца... „33. стих Вијенца није прештампао како га је Његош написао већ:... без напомене о разликама.“

Познато је како већина оних који пишу о 1804. као години почетка ратовања Црног Ђорђа то чине са полетом, одушевљењем, пламом душе... Таквог одушевљења ни приближно нема кад је реч о Такову и догађајима из 1815. који се данас зову Други устанак (док је око 1900. тај догађај називан Трећим устанком). Нема ничег чудног што је и код Његоша тако што он никад није крио прилику да то истакне, 1841. пише кнезу Александру Карађорђевићу, сину Великог Војда: „Никакав дар на овом свету не би мени пријатнији био од портрета витеза и оца јединоплемене мени Србије којег су славни подвиги још кад сам ја млеко метерње сисао јако на таблици душе моје написати... Највиши је аманет и светиња наша после имена Душанова име Карађорђево. Ко је овоме имену противник тај није Србин, но губави изрод српски.“ Шта би тек о Црном Ђорђу говорио да је он успео и да није било катастрофе кобне 1813. (узгред, Његош се те године родио)?!

Својим животом и радом Његош као да демантује основну истину живота поменуто и у његовом спеву – Његош државник и Његош поета као да је то „суд од два пића“ (што је немогуће). Кад се посматра деловање Његоша као државника ту је време толико испуњено опасностима, напетостима и неизвесностима разних врста да он не би могао да буде ни успутни читалац а камоли творац стихова таквог и толиког значаја, увек савремених да се и појединац и народ може препознати у њима. Кад је у првом плану разматрање поетских дела, нема места да се говори о томе да је њихов састављач био пре свега владар а тек успутно песник.

Не чуди што је уз остало и „естета“. При повратку из Русије и 1837. поручује у земљу да приреде дочек који ће „гостима“ ублажити беду и суровост призора: „Да нађе троје четворо момчади, но која су лепа виђети, која ће имати по две леденице и нож и беле шалове... јербо иде самном један човек, рад сам да их диди. И нека све ово буде како ти пишем, и немој да ко за ово сазна. И гледајте обелите куће, нека је све лепо и чисто... Да ми га даш напечатати у тамошњу дивну печатњу, да ми изволиш коректор истога бити, на лепу карту да се печата, да га у почетку украсиш каквим високим идеалним вињетом.“

Са „пола гласа“ се по текстовима говори о душевним кризама и стањима раздражљивости кроз које сваки уметник, па и Његош неизоставно пролази. Колико је познато, тешкоћа са здрављем (разне природе) Његош има кроз цео живот. То је оно што се „зна“. Скривене тешкоће те врсте је општа појава... Код Његоша се та стања нарочито везују за 1838. годину. Разлога за тешка душевна стања код Његоша било је и превише већ због прилика у земљи па да ту и није реч о души песника (његово политичко стање није ништа боље од онога о коме говори владика Данило у Горском Вијенцу). Што је такав однос према кризама кроз које уметници пролазе на штети је сама наука, пошто се таквим

односом према суштинским појавама науци ускраћује „грађа“ без које није могуће доносити одговарајуће закључке... Наука мора да има комплетан увид у живот такве особе да би се дала и потпуна представа. У науци не сме да буде тајни. Код Његоша се као критична може оценити 1838. Да ли је довољно да се све сведе на ТБЦ...? Давно је речено да пред доктором и попом нема стида. Тако је и са науком.

Кад је о „грађи“ реч, ње код Његоша као да има на претек. Тако изгледа на први поглед. Кад се приђе анализи види се да је она у великој мери скуп различитих, неретко и сасвим опречних верзија. Бављење њима тражи много труда, често бесплодног. Неретко, на крају се трагање заврши са осећањем немоћи, да је немогуће утврдити о чему је стварно реч. Отуда анализа књижевног текста личи на „обдукцију“, тражи и изналази детаље, али све се то дешава далеко од живота – анализа не може да га удахне.

Његош је подједнако владар и песник. Друго је што се о песнику неупоредиво више говори и говориће се и убудуће више него о владару. Тиме се дотиче стално питање односа појмова „позива“ (занимање) и „призива“ (таленат). Посебно је питање да ли би Његош без проблема који су га као државника притискали дао онакву дубину стихова. На ту дилему сам упућује својим стиховима: „Удар нађе искру у камену...“. Потом, треба код Његоша разликовати његов рад на песми и мишљење (његово) о поезији – ту као да има контраста: „Будалама кад би веровали/ поете су поколење лудо... Оно ти је син природе – поет/ творац мали најближи божеству... (Али и) ...а највише га штети његова несмислена поезија која му памећу окреће и лажним га преварама заслепљује.“ (?)

И поред извесног образовања, стеченог кроз непуне две деценије живота, има се сматрати као „самоук“ – не може се рећи ни да су његови „учитељи“ свештеник Јосиф Троповић и Сима Милутиновић били много ученији од њега. Тим поводом могло би се рећи да је сваки поета „самоук“ – не постоји школа за припрему песника... као што тога има у другим уметничким областима. Необично је што му је у том погледу близак неку деценију млађи В. Илић.

Његош – громада попут Достојевског, Толстоја; његово дело је неисцрпно али потиче из „малог“ вековима уништаваног народа и зато је мало познат. И код њега се дешава као и код осталих великана. Дело траје и остаје као планина а истраживачи/аутори делују као „планинари“ који дођу и прођу...

Особита је вредност једног времена и могуће велико надахнуће за уметнике где се квалитет и оружја и окружења сагледава кроз број његових „одјека“:

„Гађају пушкама и броје колика пута која одјекне –

Чудне пушке, ваља мушку главу!

Свака наша шест путах одјекне,

а цефердар Томановић-Вука
девет путах једнако се чује.“

Мало људи има и част и прилику да бар привремено борави на висини обасјан сунцем, док се испод њега ломе муње и громови.

„Ко је оно на високом брду
– попео се на крутој литици,
смјело сио на висину страшну
и весели са ње поглед бача
пут пучине мора кипућега,...”

„Поносита Ловћенска планино,
глава ти се над облацим’ виси,
те под собом поносито сматраш
сва чудеса природом створена.“

„Сто путах сам овђена сједио
и грија се мирно спрема сунца,
а под собом муње и громове
гледа, слуша ђено цијепају.“

У наставку биће речи о муњама које својом појавом праве „крст“:

„Виђесте ли чудо и знамење
ка се двије муње прекрстише?
Једна сину од Кома к Ловћену,
друга сину од Скадра к Острогу,
крст од огња жива направише.
Ох, диван ли бјеше погледати!
У свијет га јошт није таквога
ни ко чуо нити ко видио.“

Слична појава која се десила у граду Јерусалиму још у IV веку била је повод да се том приликом установи посебни празник који се и данас налази у календару (7/20. маја) „Појава Часног крста у Јерусалиму“

Вук и Његош су савременици и познаници. Уједно су и сарадници. Мерила су им донекле различита. Његош изнад свих цени Обилића и Црног Ђорђа и ставља их у ред надљуди као што је то и својствено песницима. Вук је спреман да Вељка стави изнад Ахила и Обилића – у њихово време Вељко би био раван са њима, а у Вељково Ахил и

Обилић једва да би били равни са њим. Његош (1848): „Ово је лик Обилића, лик највећег јунака који се досад на земљи појавио.“

И Његош се одушевљава антиком и њеним јунацима, али тим појмовима не робује као што се то дешава са ученим појединцима са подручја Карловачке митрополије. Они не виде и не признају вредности свог народа док Његош и Вук чине обрнуто. „Многи су Срби излепшали на литературно попрштеном готово сви они пребирају туђе после, у туђе олтаре жежу српски тамјан, клањају се и удивљавају туђинству, а српско све пренебрежу... Српски је Хомер у народној поезији ко ју хоће разумети и коме се српскост мила; а ко неће залуд му сва качества праве поезије.“

У своје време је речено како је током ратовања Црног Ђорђа оружје „добијано“ из Русије и „куповано“ у Аустрији. Употребљени изрази јасно одређују природу односа Србије са Русијом и Аустројом. Слично се дешава и у време Његоша које је само неку деценију после Црног Ђорђа.

Последње речи на самрти Петра I упућене свом наследнику, тада још увек младом Раду, биле су: „Ја ти сад не могу помоћи ништа, но ти ове најпоследње речи од мене: Моли се Богу и држ' се Русије.“ За Његоша Руси су „Русини“. У томе нема ничег неочекиваног и изненађујућег. Везе са Русијом као словенском православном земљом трају вековима. У Русији је млади Његош и хиротонисан за епископа на Преображење 1833. уз висок степен разумевања за положај Цркве на Цетињу, пошто је кандидат тада напунио само двадесет година, што се према одредбама не би могло десити. Његош је у Русији био и 1837, а потом је имао жељу да још неки пут посети Русију, али му то није успевало. Познато је да је пре његовог одређења за наследника Петра I Ђорђе Савин био предвиђен за то место и био послат у Русију на школовање. Током боравка у Русији он се предомислио и поручио како не мисли да се врати, са чиме се помирио и сам Петар I и тад се определио за Рада. Међутим, неку годину касније (1835) Ђорђе је поново променио своје расположење и вратио се на Цетиње, где ће бити и од помоћи своме брату од стрица, сада митрополиту Петру II, а понекад му бити и „опозиција“. Ако и није могао увек отићи у Русију, везе са њом нису престајале и помоћ из велике земље никада није престајала и одвијала се уобичајеним ритмом и на разне начине. Што се тиче везе са Аустријом, отуда су много чешће долазиле тешкоће разне природе, а далеко ређе нека конкретна подршка очекивана у већем обиму, с обзиром да је реч о наводно хришћанској земљи, али су у том погледу и са те стране разочарења и изневерена очекивања била честа појава.

Кад је реч о књижевном делу које је овом приликом у првом плану интересовања, оно се може оценити и као дело једног генија, али и као „део“ општег генија. Кад се говори о Његошу као уметнику, онда се ту може поменути све што се односи и на остале

теме из области уметности. Као и у другим приликама, може се говорити о „збиру“ дела/делова општег дела тематски разноврсних. Ниједан уметник не ради целог живота само на једном делу. „Скоковито“ се мењају теме, а тек накнадно преко радова теоретичара се нечије стварање приказује као целина. „Целоцито дело“, накнадно створен појам после смрти уметника. Њиме се жели рећи да је дело тобож цело „из једног комада“. Ниједан уметник не ствара само једно дело. Он се кроз рад дотиче више различитих мотива. На крају њихов збир чини „целину“. Затим, смрт уметника доноси и крај стварања. Ниједан од њих не би рекао да је „све“ урадио што је планирао или желео да уради. Суди се на основу онога што је сачувано/затечено. На тај начин се мора приступити и феномену „тајна Његоша“. Појам „тајна“ је везан за личност и дело сваког ствараоца, па и Његоша.

Један од разлога што је Његош остављао снажан утисак на своје посетиоце јесте и његова појава са висином од преко два метра. Бечки канцелар Метерних говори о „атлетском стасу Његоша“. У томе се огледа повољна страна стања. Постоји и она друга, нимало повољна, већ насупрот томе јако ризична. Таква особа је лако уочљива мета, о чему се морало водити рачуна, јер као такав лако је могао постати мета напада непријатеља којих није било мало... Угроженост са те стране долазила би и током учешћа у боју, али и у приликама ван бојишта. „Његош није уопште излазио из манастира нити се сусретао са Турцима управо због висине, пошто би његов излазак носио са собом својеврсни ризик и био би лака мета за било ког стрелца, него је разговарао преко посредника...“

Кад су велике личности у питању, као да постоји неписано правило. Од једног момента у развоју таквих јавља се прећутни споразум да се о њима мора говорити само у „нај“ стилу, без помена ичега што би ту представу реметило. Његош ту није изузетак. Подсетимо се како се о писцу Андрићу до 1961. могло наићи на непријатне тонове у писању, али после награде тако нешто је незамисливо. Ни Његош није ослобођен тога, као и контроверзе које су са тим повезане.

Прича о Његошу и перипетијама око његовог гроба на Ловћену подједнако је тешка и болна, баш као и садржина његових епова. Жеља изречена августа 1851. при погледу на Ловћен „Никада се више нећемо растати!“ остала је само жеља. На Ловћену је сахрањен ипак тек 1855. Трагедија почиње од Беча, окупацијом 1916. кад је капела срушена. Обнова деценију касније, показала се само „привременом“. Нестала је бечка империја, али су остали бечки каплари Хитлер/Броз, који ће наставити где је Беч стао. Седамдесетих година прошлог века капела је уклоњена под изговором да она није достојна Његошеве величине и да би то могло да буде само по себи вајарско дело. Није потребна велика

мудрост па да се схвати о чему је ту реч. Јасно је да тамним силама смета колико висина Ловћена (која је вековима сметала Бечу) толико и православни храм на његовом врху. Уклањањем капеле и „снижавањем“ Ловћена постигло се оно што се вековима желело – уништавање словенства и православља. Задат је ударац од кога нема заувек правог опоравка. Беда која испуњава српском муком Горски Вијенац траје и данас. Она је доказ колико је време владике Данила, великог Његоша, истовремено и наше време.

Поред осталих тема које се везују за Његоше јесте и питање његовог гроба. И то место има необичну и „богату“ историју. У њу су умешани Беч, Рим, Броз... Већ на самом почетку почиње необично. Жеља да буде сахрањен на врху испуњена је тек 1855.

- Главни радници око Његоша су филолози – желе да васпоставе изворни облик Његошевог језика. Иду и даље, настоје да продру и у „мисао“ Његошеву, као да желе и „исправе“, па и „допуне“ Његошева размишљања. Историци ту као да су споредни...

Ћутке, скоро стидљиво се прелази преко чињенице да у тексту на четири места постоје неразјашњене празнине. На томе се стаје. Остаје ту нешто недоречено. Подсећа то много на зборник Житије Краљева Српских, где је житије архиепископе Саве II сувише сажето у поређењу са биографијама архиепископа Арсенија и Јоаникија које га окружују...

Убиство Ченгића је редовна појава која се наводи у вези са Његошем и истиче као успех времена. Овај акт је имао тешке последице за хришћанско становништво, а преко тога се прелази.

Предмет обраде у Горском Вијенцу јесте борба са потурицама – за хришћанско окружење они су „Турци“, иако са Турцима немају никакве ни генетичке ни језичке везе. То су Турци који не знају другог језика неголи Српски у којем су одгајени. Хришћани знају реалност, трпе и страдају због тога. Заједничко знање својствено је и хришћанима и потурицама. „Ђе издајник бољи од витеза?/ Какву сабљу кажеш и Косово?/ Да л' на њему заједно не бјесмо,/ па ја рва и тада и сада?/ Ти издао пријед и последијед...“ (380)

Тајна Његоша може се свести на две равни. Бити државник (то је посао који и у бољим _____ приликама апсорбује све способности и активности. Уз то, он је и генијални стваралац – поета који не пише „песмице“ као они које би он назвао „лептири“, већ ствара епска дела чији сваки стих звучи као „пословица“ (временом проверавана и доказивана мудрост), где протекла два века од њихове појаве ништа нису оповргла или издвојила као „сувишно“. Уместо тога, ти стихови се лако памте и преносе и по хоризонтали и по вертикали. Такве две особине које никад не иду заједно код Његоша су се нашле у оквиру једне исте особе. По томе је он јединствен и без аналогije. Прича није „роман“, песма није „еп“. За стварање романа и епа потребно је више снаге и дара и рада.

„Беда“ која прати Његоша и везује се за њега јесте двострука. Сваки стваралац је на свој начин патник/страдалник (мученик без крви). Довољна му је само невоља са те стране. Код Његоша кад би се само о томе радило, то би била „играрија“ (?). Уз то, он води и државу где живи као „сунђер“ натопљен општом бедом и то стање га тешко погађа. У томе лежи и један од разлога његових честих удаљавања из земље – као у време опште глади 1841. У таквом стању земље и због њега стварано је најбоље поетско дело Горски Вијенац.

„Везир бјеше чуо што се ради,
да договор међу се имате
на домаће ударити Турке,
па ме посла да вас ја помутим...“

„Издаја“ је старо српско проклетство. По општем убеђењу она је основни извор свих српских невоља. У невољи и незнању њен настанак се везује за свагда проклетог Вука Бранковића због кога је изгубљена Косовска битка и доспело се у ропство. Отуда се тако често помене и од ње се толико страхује. Део атмосфере Горског Вијенца подсећа на казивање Р. Јокића и његово казивање о беседи проте А.А. из Буковика усмерено управо против издаје у време почетка устанка 1804. По науци, дахије су већ знале о припремама за устанак и услед тога долази до чувене сече кнезова. У овом случају из Горског Вијенца јасно је да је везир могао чути само преко „издаје“ из српских редова (данас би се то рекло да је имао свог „инсајдера“ и то у самом врху народне управе...)

Бројне су посете које чине угледне личности Цетињу и Његошу. Не крију своје одушевљење онима са чим су се срели и доживели. Као у оазу једне дивљине дочекује их млади владика „атлетског стаса“ (по речима Метерниха) са њиме разговарају без преводиоца (иако они не знају српски): „Да ли ја заиста стојим пред поглаваром Црне Горе или на прагу неког салона“. Уследио је разговор на француском (110)

„Највиши је аманет и светиња наша после имена Душанова име Карађорђево. Ко је овоме имену противник тај није Србин, но губави изрод српски. Да ми је икако могуће, рад бих био за много нешто са вама разговарати а не би ни вама противно било.“ (ова два великана српске државности никада се нису срели и разменили своја размишљања. То је губитак за цео српски народ пошто би се имало шта чути и научити)